

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՌԻՋԱՆԱ ԱՍԱՏՐՅԱՆ

Խաչատուր Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ
ռումանագերմանական լեզուների ամբիոնի ափստենտ,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու
ՀՏԴ 81

**«ՎԱԽ» ՀԱՍԿԱՑՈՒՅԹԻ ԶՈՒԳԱԴՐԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ և ԱՆԳԼԵՐԵՆՈՒՄ**

*Վախկոտությունն իր ծաղկման շրջանում վերածվում է դաժանության
Հ. Յ. Իրսեն*

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. հույզ, վախ, լեզվամշակութային առանձնահատկություն, դարձվածք, վերլուծություն:

Ключевые слова и выражения: эмоция, страх, особенность лингвистической культуры, идиома, анализ.

Key words and expressions: sense, fear, linguo-cultural peculiarity, idiom, analysis.

Սույն հոդվածի նպատակն է ներկայացնել «Վախ» հուզական հասկացույթը հայերենում և անգլերենում, ինչպես նաև անցկացնել զուգադրական լեզվամշակութային համեմատություն:

Հույզերի մասին տեսությունները սկսել են ձևավորվել դեռևս 19-րդ դարում՝ Ջեյմս-Լանգեի տեսություն, Ու. Քեննոնի առաջարկած տեսակետ, Ս. Շախտերի տեսություն և այլն, սակայն հույզերի լուրջ ու գիտական ուսումնասիրությամբ հոգեբանությունը սկսել է հետաքրքրություն ցուցաբերել ու զբաղվել միայն վերջին տասնամյակներին: Հույզերի կոնկրետ ձևակերպման մասին գիտնականները տարակարծիք են: Այնուամենայնիվ, գերակշռող կարծիքն այն է, որ հույզերը մարդու առաջնային մոտիվացիոն համակարգի հիմքն են: Այսինքն, մարդու կատարած ցանկացած քայլ մեծապես պայմանավորված է հույզերով: Մարդկային վարքագիծը ամբողջովին հիմնված է հույզերի վրա, վերջիններիս միջոցով է, որ իրագործվում է ընկալման գործընթացը, գտվում ու մշակվում զգայարաններով ստացված ողջ տեղեկությունը: Մարդը հույզերը ձեռք է բերել էվոլուցիոն զարգացման ընթացքում: Չնայած առկա բազմապիսի տեսություններին, մինչ օրս չի ստեղծվել համապարփակ այն պատկերը,

ըստ որի պարզ կդառնա այն դերը, որ յուրաքանչյուր հույզ խաղում է մեր կյանքում:

Վախը առավել տարածված հույզերից է: Գրեթե բոլորս բավականին հաճախ ապրում ենք այս հույզը: Ինչպես իրական, այնպես էլ երևակայական վտանգը կարող է վախ առաջացնել: Ա. Նալչաջյանը սարսափի երկու հիմնական տեսակ է առանձնացնում. «Մարդու ուժերը շարժման մեջ դնող՝ կենտրոնացնող, ստենիկ, հույզ, բայց երբեմն ուժերը թուլացնող, կաշկանդող՝ աստենիկ սարսափ»:¹ Սարսափը, հանդիսանալով վտանգի ազդանշան, մարդուն կարող է մղել անհրաժեշտ գործողությունների և որոշ դեպքերում նպաստել կյանքը վտանգից փրկելուն: Վախեցած մարդու մոտ բոլոր իմացական գործընթացները փոխվում են, դառնում նեղ մակերեսային: Իր ֆիզիկական գոյության նկատմամբ սպառնալիք տեսնելով՝ մարդն իրեն անպաշտպան է զգում:

Վախը առաջանում է վտանգավոր օբյեկտների հայտնվելու, ինչպես նաև մարդուն պաշտպանող ուժերի բացակայության դեպքում: Մենությունը, օտար միջավայրում գտնվելը, որևէ առարկայի հանկարծակի մոտենալը, բարձրությունը, ինչպես նաև շատ այլ գործոններ՝ մարդուն փոխանցվում են ժառանգաբար, այդ պատճառով դրանց նկատմամբ հիվանդագին վախ չկա և մարդկանց մոտ բոլոր տարիքներում դա պահպանվում է:

Ե՛վ հայերենում, և՛ անգլերենում վախի գրեթե բոլոր աստիճաններն ունեն իրենց անվանումները, ինչը նշանակում է, որ երկու ազգերի պատմահոգեբանական փորձի կուտակման ընթացքում դրանք գիտակցվել և ամրագրվել են որպես հոգևոր մշակույթի երևույթներ. սարսափ, տազնապ, կասկած, պատկառանք, ակնածանք, երկյուղ, սոսկում, ահ, զարհուրանք, խուճապ, դողահարություն/ fear, cowardice, terror, dread, anxiety, horror, awe, trepidation, tremor, apprehension, suspicion etc.

Թեև վախն ունի ժառանգական արմատներ, այնուամենայնիվ, դրա շատ տեսակներ առաջանում են ուսուցման հետևանքով, կյանքի որևէ փուլում: Դրանք վախի իռացիոնալ տեսակներն են՝ ֆոբիաները: Վերջիններս ձեռք են բերվում որոշակի տպավորությունների ազդեցության տակ և հաճախ հիվանդագին բնույթ ստանալով՝ խաթարում են մարդու անկաշկանդ գործունեությունը:

Հույզերի ուսումնասիրության ոլորտում իր լուրջ ներդրումն է ունեցել ամերիկացի գիտնական Ֆլորիդայի համալսարանի պրոֆեսոր Ռոբերտ Պլուչիկը: Գիտնականն առանձնացնում է հույզերի ութ հիմնական տեսակ՝

¹ Նալչաջյան Ա. Հոգեբանության հիմունքներ. Երևան. 1997 թ.

վախ, զարմանք, տխրություն, զզվանք, զայրույթ, կանխազգացում, ուրախություն և համակրանք:

Նրա համոզմամբ այս բոլոր հույզերը այս կամ այն չափով էվոյուցիոն զարգացում են ապրել կենդանի օրգանիզմների մոտ, որպեսզի նպաստեն վերջիններիս վերարտադրմանը, օգնեն հարմարվել շրջակա միջավայրին ու գոյատևել: Ըստ Պլուչիկի, օրինակ, վախը առաջացնում է «կռվի կամ ծլկի հակազդեցությունը (թարգմանությունը հեղինակին է)»² Անգլերենում դա տրվում է բառախաղի տեսքով՝ “fight or flight response”.

Բոլոր հույզերը Պլուչիկը ներկայացնում է մի շրջանակի վրա, որը կոչվում է «Պլուչիկի հույզերի անիվ»: Այս անիվի վրա իրար նման հույզերը տեղավորված են կողք կողքի, իսկ հակառակ կողմում գտնվում են իրար հակադարձ հույզերը: Օրինակ, վախին գիտնականը հակադրում է զայրույթը:

Պլուչիկի հույզերի անիվը հիշեցնում է գույների ներկայանակ, որտեղ միևնույն հույզի տարբեր աստիճաններ են լինում, ինչպես մեկ հիմնական գույնը ունենում է տարբեր նրբերանգներ: Դիցուկ, վախի տարբեր «երանգներն» են սարսափն ու անհանգստությունը: Ավելին, կարելի է առաջնային երկու հույզերի միախառնումից ստանալ նոր երկրորդային հույզեր: Ինչպես օրինակ վախի և վստահության ձուլումը առաջ է բերում հնազանդություն, իսկ վախից ու զարմանքից առաջանում է ակնածանք:

Ռոբերտ Պլուչիկը տարածական սխեմայի միջոցով շատ հաջողված ցույց է տվել նաև հույզերի տրամաբանական կապը միմյանց հետ: «Վախվորած կանխազգացման, վախի և սարսափի միջև կապն ակնհայտ է: Եթե, օրինակ, որևէ տհաճ իրադրություն կանխատեսող ու թեթև տագնապ ապրող մարդը պարզապես ավելի զգոն է դառնում շրջապատի նկատմամբ, ապա վախեցած մարդն արդեն կարող է եռանդուն գործողություններ կատարել, իսկ սարսափի վիճակում կորցնել ինքնատիրապետումն ու նպատակի գիտակցումը»³:

Մեր խորին համոզմամբ, չնայած առկա որոշ տեսությունների, իրավացի են այն գիտնականները, որոնք հույզերը համարում են համընդհանուր, գենետիկորեն ծրագրավորված՝ անկախ ազգային պատկանելիությունից կամ անհատի ծավալած գործունեությունից: Իհարկե, կարող են տարբեր լինել մարդկանց վերաբերմունքն ու հարաբերությունները հույզերի նկատմամբ՝ ազգային

² Plutchik R. Emotion: Theory, research and experience. New York. 1980

³ Plutchik R. Emotion: Theory, research and experience. New York. 1980

լեզվամտածողությունից, մշակութային առանձնահատկություններից կախված:

Լեզվամշակութային նման առանձնահատկությունների տարբերությունների ուսումնասիրության դաշտ են ծառայում հայերենի և անգլերենի առածների և ասացվածքների ուսումնասիրությունը:

Այս մասին է փաստում ականավոր հայագետ Արամ Ղանալանյանը իր «Հայկական Առածանի» ծավալուն աշխատության մեջ.

«Առածներն ու ասացվածքները բացահայտում են ժողովրդի կողմից մարդկային վարքագծի այս կամ այն արտահայտությանը տրվող դրական կամ բացասական գնահատականները, լավի ու վատի, չարի ու բարու, վախկոտի ու քաջի մասին նրա հայտնած կարծիքները: Դրանք բխում են աշխատավոր մասսաների բարոյախոսական ընդհանուր սկզբունքներից և համերաշխ են ու համահնչյուն վերջիններիս: Բարոյական այնպիսի ընդհանուր հասկացություններ, ինչպիսիք են, օրինակ, «չարն ու բարին», «վախկոտն ու անվախը», «արդարն ու մեղավորը» յուրաքանչյուր պատմական դարաշրջանում և յուրաքանչյուր միջավայրում ստացել են սոցիալական համապատասխան երանգ ու բովանդակություն»⁴:

Սույն աշխատությունից դուրս ենք բերել այն առածներն ու ասացվածքները, որոնք վերաբերում են այնպիսի հատկանիշների, ինչպիսիք են անսկզբունք և հարմարվող, վախկոտ և անարի լինելուն.

- Ում սելին որ կը նստի, նրա հոռովելը կը կանչա
- Ուր որ ահ կա, ամոթ էլ կա
- Նա, ով Աստծուց կվախենա, նա մարդուց կամաչնա
- Վախը մահից ուժեղ է
- Ահը կուգա մահը կը տանե
- Վախի գլուխը ողջ կըլի
- Գելը որ ամպերից վախենա, գլխի ծածկոց կը կարի
- Աստծուց մարդի ահը սրտից չի տանի, ամոթը երեսից
- Ում կուտես կոմշին /սերկևիլ/ կը քշես նրա գոմշին
- Ինչ դայդա /եղանակ/ որ ածեն, են դայդեն կը խաղա
- Դվորը փչում են, դեն ես էթում
- Որտեղ զուռնա, դու պար բռնա
- Ջուրը տեսնա ձուկ կըլլա, կատուն տեսնա մուկ կըլլա
- Իշին նստի իշավոր ի, ձիուն նստի ձիավոր ի

⁴ Ղանալանյան Ա. Տ. «Հայկական Առածանի». Երևան. 1951 թ. էջ XLVI

-
- Որ կեմին /նավ/ մտնե, անոր դափտանը /նավավար/ կը գովե
 - Տուտուց-տուտուց /հիմար/ կարմիր կտուց, համ պասուց ու համ ուտիսուց
 - Ինքն իր շուքեն կը վախնա
 - Վախկոտն ահից արջին ափու կը կանչի
 - Վախկոտ շունը որս չի անի

Վախի մասին տարաբնույթ ու բազմաթիվ առած- ասացվածքներ ենք գտել Ջ. Լ. Ափերսոնի համանուն բառարանում, ինչը պայմանավորված է անգլիախոս ժողովրդի հարուստ լեզվամշակութային անցյալով: Փորձել ենք տալ մեր սեփական թարգմանությունները, ընթերցողների ավելի լայն շրջանակներին գոհացնելու նպատակով: Ստորև բերենք դրանցից մի քանիսը.

- All temptations are found either in hope or fear Թե հույսը, թե վախը լի են գայթակղություններով
 - When we have gold, we are in fear Հարստությունը վախ է
 - There is no remedy for fear but cut off the head Վախին բուժում չկա
 - Fear has a quick ear Վախի ականջները երկար են
 - Fear has magnifying eyes Վախի աչքերը լայն են բացված
 - Fear is the prison of the heart Վախը ստրկություն է
 - All fear is bondage Վախը ստրկություն է
 - Fear is a great inventor Վախից գյուտեր են ծնվում
 - All weapons of world can not arm fear Վախին չեն կարել գինել անգամ աշխարհի բոլոր զենքերը
 - Better face danger once than be always in fear Ավելի լավ է մեկ անգամ առերեսվել վտանգին, քան միշտ երկյուղել
 - He who is feared by many, fears many Շատերին վախեցնողը ինքն է սարսափի մեջ
 - Fear makes the wolf bigger than he is Վախը գայլին չափերով հսկա կդարձնի
 - Fear blows wind into your sails Վախը նավիդ առագաստներին քամի փչելով կտանի
 - A guilty conscience feels continual fear Մեղքի մեջ թաթախված խիղճը շարունակ վախի մեջ է⁵
- Անզլերենի և հայերենի բառային ֆոնդը հարուստ է այնպիսի բառային միավորներով, որոնք նկարագրում, փոխանցում են վախ – հույզը .

⁵ Apperson G. L. The Wordsworth dictionary of proverbs. New York. 1993

ա/ մակբայներ և ածականներ՝ վախեցած, վախվորած, սարսափած, երկյուղած, երկչոտ, քարացած, պապանձված և այլն

afraid, fearfully, scared, terrified, alarmed, frightened, startled, petrified, anxiously, dismayed, terrorized, abashed, lily-livered, terror-stricken etc.

բ/ բայեր՝ վախենալ, սահմոկել, սարսափել, երկյուղել, ահաբեկվել, դողալ, ցնցվել, զարհուրել, տատամսել, փշաքաղվել, դողահարվել, վեհերել, երկնչել և այլն

to frighten, to scare, to horrify, to terrorize, to dismay, to dishearten, to awe, to alarm, to spook, to petrify, to intimidate, to daunt etc.

գ/ գոյականներ, որոնք հայերենում արտահայտվում են հիմնականում գործիական հոլովով, իսկ անգլերենում with նախդիրով՝ վախով, ակնածանքով, սարսափով, երկյուղով, սարսուռով, դողով⁶ և այլն

with fear, with horror, with panic, with dismay, with terror, with inquietude, with distress, with worry, with tremor, with reverence, with anxiety etc.

Վախի նկարագրության ցայտուն տարբերակներից է նաև մարմնի որոշ մասերի կինամայի նկարագրությունը՝ աչքեր, շրթունքներ, բերան, դեմք, ինչը պատկերավոր փոխանցում է հույզը՝ բերանի թուքը կպչել, չորանալ, գայլի աչք ցույց տալ, երեսը թան դառնալ, երեսի գույնը գնալ, պատի ծեփ դառնալ/ his heart leapt into his mouth, his face twisted with fear, his face grew white, etc.⁷

«Վախ» հասկացությամբ ավելի խորությամբ ուսումնասիրելու և ներկայացնելու նպատակով հետևյալ աղյուսակներում ըստ հիմնական հատկանիշների առանձնացված են հայերենի և անգլերենի դարձվածքները .

Արտաքին փոփոխություն	Մազերը բիզ-բիզ, կամ դիք-դիք կանգնել, մազերը գլխի վրա ցցվել, պոռշը ճաքել, վախից սփրթնել, երեսը թան դառնալ, գույնը գցել, գույնը պատի ծեփ դառնալ, գույն տալ՝ գույն առնել, երեսի գույնը գնալ, ծնկները դողալ կամ թուլանալ, հինաձ դառնալ, ձեռքն ու ոտը դող ընկնել, ջանը դող
----------------------	---

⁶ Աճառյան Հ. Հայերեն արմատական բառարան. Երևան. 1960

⁷ Webster's Revised unabridged dictionary. Springfield. 1913

	ընկնել,
Արտասովոր փոփոխություն	Շալվարը լցնել, ոչ մեռած, ոչ կենդանի, փոխանը կատու ընկնել, փորը կատու գցել, փորում սիրտ չմնալ, ջուրը քաշվել, ահն էլ անցնել, մահն էլ, աչքի ճիճուն կոտրել, արյունը երակներում սառչել, արյունը ջուր դառնալ, արյունը սառչել, բերանում լեզուն չորանալ, երկինքը գլխին մթնել, թուրք բերանում սառչել, չորանալ, լեղաճաք լինել, լերդը կատիկը թռչել, կոկորդը սեղմվել, վախից լեղին պատռվել
Ներքին դող	Ահ ու դող, ահ ու զարգանդ, ահ ու սարսափ, ահ ու դողի մեջ ընկնել, մարմնով դող անցնել, մարմնով սարսուռ անցնել, ահ գցել, ահ առնել, ահը սրտումը, ահ տալ, ահ քաշել, ահ ու դողը ջանն առնել, ահ ու փախ
Վախ – կենդանի էակ	Ահը լավ է, քանց մահը, ահը սիրտն է առել, ահը սրտեն՝ ամոթն երեսեն, սարսափ է կաթում աչքերից, գլուխը լաչակ, դագանակի ծայրը ցույց տալ, դող ու թունդ հանել, իր սովերից խրտնել, կրակի պես մեկից վախենալ,
Վախ-առարկա	Վախը առնել, վախը բռնել, վախը չափել, ահ տալ
Վախի ազդեցությունը սրտի վրա	Սիրտը ահ ընկնել, սիրտը ահ ու սարսափ գցել, սիրտը բերնին տալ, սիրտը դող ընկնել, սիրտը երկյուղ ընկնել, սիրտը կտրվել՝ փորն ընկնել, սիրտը ճաքել, սիրտը պորտի գլուխը թռչել, սիրտը ջուր դառնալ, սիրտը վախ ընկնել, սիրտը փորը գցել, սիրտը փորումը ձիավոր դառնալ, սիրտը դող ու թունդ հանել

Վախի ազդեցությունը հոգու վրա	Հոգին ահ պատել, հոգին կորեկի հատ դառնալ, հոգին տապ անել, հոգին ջուր կտրել
Վախի անձնավորումը	Վախ բռնող, նապաստակ փախցնող, մածունը անփշել ուտող, լաչակ կապող
Վախը կարող է մահվան հասցնել	Մահու չափ վախենալ, մահվան դողերի բերել/հասցնել, դանակ ցույց տալ/քաշել, դազանակի ծայրը ցույց տալ, գլխին սուր կախել/ճռճել, ահն ու մահը բերել
Վախի անձնավորումը կենդանիների միջոցով	Աղավնու լյարդ, ծտի սիրտ, մկան սիրտ, նապաստակի սիրտ ունենալ, գայլի աչք, ճնճղուկի լեղի/սիրտ ունենալ, փորը կատու մտնել
Վախը մարմնավորող հերոս	Քաջ Նազար

Մարմնով դող անցնելը	To shake in one's boots, to shake from fear, to quake in one's boots, nearly jump out of your skin, to give someone the willies, to get the jitters, to shake like a leaf, one's heart is in one's boots,
Սրտի թրթռոց	His heart sank, his heart leapt into his mouth, his heart missed a beat, to have one's heart in one's mouth
Մահվան վտանգը	To frighten someone to death, to scare someone to death, scare out of one's wits, scare daylights out of

	someone
Քարանալը	To scare someone stiff, fear turned him to stone, to become petrified, to grow dumb, fear rooted him to the ground, to be paralyzed/frozen with fear, his tongue was swollen with fear, the legs got numb, to be struck dumb, to be tongue-tied,
Փշաքաղվելը	To tremble in every bone/ all over, I feel a tingling in my limbs, fear makes his flesh/blood creeps, cold shiver ran down his spine
	To put the fear of God into somebody, she avoids him as the devil avoids the holy water
Վախ-կենդանի էակ	Fear has a hundred eyes, fear sees danger everywhere, fear eats one's heart out, fear took his breath away
Վախ-առարկա	To put fear in someone's heart, to fall into fear, to throw a scare into someone
Արտաքին փոփոխություն	That makes one's hair stand on end, his knees failed under him, fear twists one's mouth, his face grew white
Ներքին սառնություն	To grow cold with fear, fear makes his blood freeze, to break out in a cold sweat

Այսպիսով, տեսանք, որ վախը լեզվամշակութային տեսանկյունից ունի իմաստային որոշակի համապատասխանություններ երկու լեզուներում էլ: Սակայն այս հուզական հասկացոյթն ունի նաև իր ազգային առանձնահատկությունները. անգլերենում բացակայում էր վախի այլաբանական մոդելը: Պարզ դարձավ նաև այն, որ հասարակության պատմական զարգացման վաղ շրջանում հուզական ռեակցիաներ առաջացնող իրադարձությունները և առարկաները լեզվաբանական փոփոխության չեն ենթարկվել: Ե՛վ հույզը, և՛ այն առաջացնող երևույթը կամ պատճառը դիտարկվող երկու լեզուներում էլ հաճախ նույն բառով են արտահայտվել:

Ռ. Ասատրյան

**«Վախ» հասկացոյթի զուգադրական վերլուծությունը հայերենում և անգլերենում
Ամփոփում**

Սույն հոդվածի նպատակն է ներկայացնել «Վախ» հուզական հասկացոյթը հայերենում և անգլերենում, ինչպես նաև անցկացնել զուգադրական լեզվամշակութային համեմատություն: Վախը առավել տարածված հույզերից է: Գրեթե բոլորս բավականին հաճախ ապրում ենք այս հույզը: Ինչպես իրական, այնպես էլ երևակայական վտանգը կարող է վախ առաջացնել: Ե՛վ հայերենում, և՛ անգլերենում վախի գրեթե բոլոր աստիճաններն ունեն իրենց անվանումները, ինչը նշանակում է, որ երկու ազգերի պատմահոգեբանական փորձի կուտակման ընթացքում դրանք զիտակցվել և ամրագրվել են որպես հոգևոր մշակույթի երևույթներ:

Р. Асатрян

**Сравнительный анализ концепта "Страх" в армянском и русском языках
Резюме**

Целью этой статьи является представление эмоционального понятия «Страх» в армянском и английском языках, а также проведение его лингвокультурного сравнения. Страх самый распространенный из эмоций. Почти все мы довольно часто переживаем это чувство. Страх может возникнуть как от реальной так и от воображаемой опасности. Как в армянском, так и в английском языках почти все степени страха имеют свои названия. Это означает, что в процессе накопления историко-психологического опыта двух народов они были осознаны и закреплены как явления духовной культуры.

R. Asatryan

Comparative analysis of the concept of "Fear" in Armenian and English

Summary

The aim of the present article is to present the concept of “Fear” in Armenian and English as well as to make a linguo-cultural comparison between the two languages. The sense of fear is commonly encountered. Almost everyone is faced with it on a regular basis. Fear can be caused by both real and unreal danger. Both English and Armenian have words expressing all possible degrees of fear with varying intensity suggesting that during the course of history the two nations have experienced and registered those feelings as being spiritual and cultural values.